

**Микола Нагірний,  
Олександр Савчук**

## **Релігійне життя русинів та українців Хорватії: історія та сучасність**

Розглядається релігійне життя русинсько-української діаспори Хорватії в різноманітних його виявах із наголосом на останнє десятиріччя ХХ ст.

*Ключові слова:* русини, українці, Хорватія, Крижевацька єпархія, греко-католицька церква, діаспора

Україна та Хорватія, попри велику відстань і відсутність спільних кордонів, мають давні та глибокі зв'язки. Хорватсько-українські відносини впродовж століть розвивалися переважно в культурному напрямку. При розробці цілісної концепції історичного розвитку національної культури українців у Хорватії принципово важливим є дослідження всіх її компонентів, серед яких особливе місце займає релігійне життя української діаспори.

Русинсько-українська діаспора сучасної Хорватії активно виявляє себе як частина світового українства. Це обумовлено, по-перше, логікою розвитку етнічних груп, по-друге, динамічним станом сучасних етнічних систем. А оскільки релігійний фактор для будь-якої діаспори завжди був тим монолітом, що об'єднував людей за межами своєї країни, то вивчення релігійного життя русинів та українців Хорватії має велике значення і в науково-теоретичному, і в історико-культурологічному плані.

Мета дослідження – комплексно розглянути релігійне життя русинів та українців Хорватії в контексті історичних подій і сучасних реалій.

Хронологічні межі дослідження охоплюють ХХ–ХХІ ст., однак вони до певної міри умовні, бо описувані процеси мають досить тривалий характер і тісно пов'язані з попереднім періодом.

Серед хорватських учених питанням релігійного життя нашої діаспори займалася лише З. Злоді<sup>1</sup>. Українські науковці тільки побіжно заторкували цю тематику (О. Малиновська, Є. Пашенко). Варто виділити монографію О. Рум'янцева<sup>2</sup> (щоправда, він працює в Італії, і його можна назвати українським дослідником хіба що з певними застереженнями). Окремі розвідки публікував і світовий ідеолог політичного русинства П.-Р. Магочій.

Найбільше напрацювань з цієї проблематики належить власне представникам русинсько-української діаспори Хорватії, таким як Б. Гралюк, Д. Лікар, М. Симонович, Я. Лещиншин<sup>3</sup> та ін. Проте й вони не висвітлюють усіх аспектів нашої тематики.

Нині в Хорватії майже всюди, де масово проживають українці та русини, існують греко-католицькі церкви: у Петровцях, Вуковарі, Миклушевцях, Винковцях, Осієку, Пишкуревцях, Славонському Броді, Шумечі, Каніжі, Сібіні, Буковлі, Липовлянах і Загребі<sup>4</sup>.

Переселенці з українських земель у Хорватії були уніатами: галичани – Берестейської, закарпатці – Ужгородської унії<sup>5</sup>. Саме цей чинник у майбутньому зіграв вирішальну роль у збереженні русинами й українцями власної національної чи конфесійно-національної самосвідомості в чисельно переважаючому оточенні представників православної, римо-католицької, протестантської конфесій<sup>6</sup>.

Переселенці здебільшого прибували з територій Мукачівської, Пряшівської та Перемишльської єпархій. Незважаючи на економічну мотивацію еміграції, вони ретельно дбали і про духовні потреби<sup>7</sup>.

Перші іммігранти-русини були підданими римо-католицького Марчанського єпископства, створеного 1611 р. для православних сербів і хорватів, відомих, відповідно, як ускоки та жумберчани, які втекли від оттоманського правління в Австрійську імперію та прийняли унію з Римом. У 1777 р. фундовано Крижевацьку єпархію з осідком у північнохорватському містечку Крижевці. На 1777 р. із приблизно 5 тисяч її вірних хорвати становили 80 %, всі інші належали переважно до новоприбулого русинства. У середині ХХ ст. національне обличчя єпархії змінилося: з 50 тисяч вірян понад половину склали русини, решту – хорвати, українці та македонці<sup>8</sup>.

Після розпаду Югославії Крижевацьке владитство у своїх 50 парафіях на 1995 р. нараховувало приблизно 49 000 вірних, у т. ч. близько 50 % – русини, по 20 % – українці та хорвати. У самій Хорватії в 1991 р. було 12 003 греко-католики, з них 2/3 – хорватської національності. Ці цифри все ж приблизні, бо Церква не ділила своєї пастви за національною належністю, і священники не вели такої статистики<sup>9</sup>.

Спочатку Крижевацька єпархія охоплювала три регіони – Бачку, Срієм та Східну Славонію. Після Першої світової війни Рим розширив повноваження крижевацького єпископа на всю територію Югославії. Внаслідок цього, до владитства відійшли також українці з Боснії, які переселилися туди на зламі ХІХ–ХХ ст.<sup>10</sup> З розчленуванням Югославії в 1941 р. єпархія була обмежена кордонами Незалежної Держави Хорватія (далі – НДХ), а після відновлення Югославії 1945 р. знову поширилася на всю країну. Після розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (далі – СФРЮ) Крижевацьке владитство, осередок якого на початку 1980-х рр. перенесено в Загреб, обіймало терени чотирьох держав: Сербії, Хорватії, Боснії і Герцеговини, Словенії.

У 60-х рр. XX ст. єпархія була поділена на чотири вікаріати – Воєводинський, Боснійсько-Славонський, Жумберацький та Македонський. Майже всі українці опинились у межах перших двох.

26 жовтня 2009 р. засновано Славонсько-Сріємський вікаріат, до якого належать власне хорватські парафії із значною кількістю русинів та українців: Каніжа, Липовляни, Осіек, Сибінь, Славонський Брод, Шумече, Миклушевці, Петровці, Пишкуревці, Раєво Село, Винковці, Вуковар.

Хорватсько-сербська війна (1991–1998 рр.) істотно вплинула на духовне життя русинсько-української громади. В епіцентрі сербської агресії на Хорватію опинилася більша частина Крижевацького єпископату. Найвідчутніше постраждали чотири парафії Сріємського деканату: винковацька, петровська, миклошевська та берацька.

У парафіях Миклушевці, Берак і Вуковар релігійне життя повністю припинилось, а нова сербська влада не дозволяла його відновити. Священикам з Воєводини заборонили відвідати тих парафій. У Миклушевцях душпастир не мав права здійснювати церковні обряди. Лише єреєві з Беркасово було дозволено раз на місяць відвідати Петровці та провести богослужіння<sup>11</sup>.

Греко-католицькі парафії Славонського деканату, хоч і не були окуповані, теж зазнали матеріальних збитків. Йдеться, зокрема, про парафії Винковці, Осіек, Раєво Село, Славонський Брод, Сибінь, Каніжа, Шумече та Липовляни. Так, в Осієку було сильно поруйновано монастир, у Винковцях і Каніжі – храми й парафіяльні будинки, у Раєвому Селі – римо-католицький костел, де проводилися богослужіння і для хорватів, і для русинів<sup>12</sup>.

Під час хорватсько-сербської війни вірні Крижевацької єпархії на чолі з духовенством надавали значну допомогу постраждалим греко-католикам<sup>13</sup>. Особливу роль для вірян відігравав глава місцевої Греко-католицької церкви – крижевацький архієпископ Славомир Микловш. Активно працювали з парафіянами-вигнанцями й інші священики.

Греко-католицька церква має велику заслугу в збереженні рідної мови, звичаїв, традиції, культури й освіченості русинів. Більшість єреїв навчалися в Ужгороді й Мукачевому та стали носіями освіти й культури у своїх селах<sup>14</sup>.

Для того, щоб обслуговувати уніатські храми й гімназії, запрошувалися священики й учителі з Угорської Русі (Закарпаття). Підручники та богослужбові книги друкувалися у Львові й Ужгороді; там же проходила навчання талановита молодь з Бачки і Срієма.

При греко-католицьких жупах розвивалася освіта, засновувалися читальні, музичні ансамблі, жіночі товариства. Постійно надходили книги з Галичини, Закарпаття, Пряшівщини<sup>15</sup>.

Релігійні публікації призначені для південнослов'янських русинів, видавалися їхньою рідною мовою; церковнослов'янська мова використовувалась у літургії, проповідях тощо. 1985 року бачвансько-сріємським діалектом русинської мови було перекладено Євангеліє<sup>16</sup>.

За сприяння крижевацького єпископа С. Микловша впродовж 1990-х рр. вийшли у світ ілюстровані Біблії для молоді – спочатку русинською, а потім українською мовами<sup>17</sup>.

Однак Церква не обмежувалася лише освітньою діяльністю. Священники відвідували культурні заходи, організовані русинами та українцями. Однією з ініціатив духовенства був приїзд дітей із забруднених унаслідок Чорнобильської аварії зон України. Ними заопікувались у різних місцевостях Боснії, Воєводини та Хорватії.

Із припиненням сербсько-хорватської війни було поступово відновлено пошкоджені чи зруйновані святині. Зокрема, художник В. Кривицький реставрував іконостас храму в Липовлянах (згодом її відновлено й знадвору).

З 1998 р., після завершення реінтеграції Подунав'я, розпочали відбудову вуковарської парафіяльної церкви<sup>18</sup>. У 2000 р. відбудовано греко-католицький монастир сестер-василіанок у Вуковарі<sup>19</sup>.

Фактично всі заходи Союзу русинів і українців (далі – СРіУ) Хорватії завжди відбувалися за участі греко-католицького клиру.

Церква була об'єднувальним чинником діаспори. Так, у 1998 р. для відродження релігійного життя в Петровцях сюди переїхав священник Владо Магоч з родиною. На першому богослужінні він заявив, щоб люди не ділилися на „тих, хто пішли” та „тих, хто лишилися” (мовилося про ворожнечу між вигнанцями в хорватсько-сербській війні та тими, хто пережив окупацію на місці)<sup>20</sup>.

Загалом роль Церкви як оберегу національної свідомості русинсько-української діаспори важко переоцінити. Саме завдяки своїй релігійно-церковній визначеності русини й не втратили власної самобутності<sup>21</sup>. Їхня греко-католицька віра – це яскравий приклад того, як можна зберегти ідентичність, бо русини однаково далеко трималися від угорців, сербів і словаків лише там, де були уніатами. Православні русини переважно ставали сербами, русини-католики – хорватами, русини-протестанти взагалі денационалізувалися<sup>22</sup>.

У багатьох державах, де живуть русини (наприклад, в Угорщині чи Словаччині), вони хоч і не змінили своєї релігійної належності, але втратили самосвідомість, асимілювавшись із місцевим населенням. На відміну від них, Церква південнослов'янських русинів з успіхом утримувала русинську національну ідентичність<sup>23</sup>.

Греко-католицькі священники проповідували русинською мовою. Під час служби парафіяни співали і читали з молитовників, надрукованих кирилицею. При храмах функціонували школи, де викладання велося русинською мовою<sup>24</sup>. Духовенство також стежило, щоб не допустити змішаних шлюбів їхньої пастви з представниками інших етнічних і конфесійних громад.

Збереження власної релігії, східного обряду для русинів було особливо важливим, становлячи сутність національної ідентичності. Своєрідна „унікальність” релігійного сповідання не давала асимілюватися основній масі русинського населення. Греко-католицизм впливав майже на всі події громадського життя русинів, діючи в інтересах усієї спільноти<sup>25</sup>. Г. Миронов прямо пов’язує зниження національної свідомості русинів та зменшення їхньої чисельності з утратою Греко-католицькою церквою своїх позицій після Другої світової війни<sup>26</sup>.

Відомий русинсько-український діяч В. Костелник писав, що Унійна церква для хорватських русинів – це „охоронець східного, візантійсько-слов’янського обряду, церковнослов’янської мови, окремої традиції, слов’янського богослужіння, іконографії, співу... та іншої старовини: історичної, народної, археологічної, літургійної...”<sup>27</sup>.

Греко-католицька церква завжди дотримувалася позицій українсько-русинської єдності. Крижевацька єпархія є зразком добрих взаємин та взаємодопомоги між громадами русинів та українців<sup>28</sup>. Керівництво Церкви було зацікавлене у великій кількості вірних, тож прагнуло утримувати їх разом.

Греко-католицьке духовенство стало наприкінці ХІХ і в першій половині ХХ ст. провідником ідеї конструювання єдиної української нації<sup>29</sup>. На початку ХХ ст. українські священники часто їхали душпастирювати до русинських осередків Хорватії. Це було свідченням об’єднавчої політики Церкви стосовно цих двох гілок одного народу.

Через релігію русини й українці зближувалися зі своєю прабатьківщиною. Особливо почастишали контакти в часи митрополита А. Шептицького (1865-1944). Молодь з греко-католицьких сімей Славонії та Срієму їхала здобувати освіту до Львова, а галицькі священники ставали духовними пастирями в Хорватії<sup>30</sup>.

Крижевацький єпископ С. Микловш привітав створення Союзу русинів та українців Югославії як інституції, що має стати „інтегральним фактором нашого народу”<sup>31</sup>. Він же в інтерв’ю „Новій думці” (1990 р.) зазначав: „Особисто я глибоко переконаний, що русини і українці – це не лише пагінци з одного дерева, а й з однієї гілки, вони брати по матері”<sup>32</sup>.

Під час заснування орієнтованої на сепаратизм „Руської матки” (1990 р.) від членства в її Керівному комітеті відмовилися представники греко-

католицького клиру – через застереження щодо створення ще однієї русинської організації<sup>33</sup>. Тобто Греко-католицька церква фактично виступила проти створення русинських сепаратистських організацій.

Посол України в Хорватії А. Шостак в інтерв'ю „Новій думці” згадував: „У мене із самого початку встановилися прекрасні стосунки з українськими священиками, які є справжніми духовними пастирями свого народу”<sup>34</sup>.

6 вересня 2009 р., на святкуванні 100-ї річниці парафії в Липовлянах новий владика Нікола Кекич у проповіді українською та хорватською мовами підкреслив, що не можна цуратися ані своєї віри, ані своєї національної самобутності.

Водночас було відновлено у богослужіннях проповіді русинською мовою, започатковані в 1990-ті рр. у зв'язку з перебуванням у Загребі великої кількості русинських вигнанців<sup>35</sup>.

Як бачимо, Церква йшла до всіх – і до русинів, і до українців. Така політика пояснюється її зацікавленістю в якомога численнішій пастві, причому в час, коли спостерігаються невтішні демографічні тенденції. Так, щороку тільки у Вуковарському деканаті померлих парафіян було на 400 осіб більше, ніж народжених.

Характерним прикладом конфесійної депопуляції стало село Пишкурєвці. Перед Другою світовою війною там налічувалося близько 400 вірян, у 1981 р. – приблизно сто, 1991 р. – 76, 2001 р. – 21 (з них на богослужіння, яке здійснювалося церковнослов'янською, а проповіді – хорватською, приходило лише десятеро)<sup>36</sup>.

Не краща ситуація була й у Каніжі, де, за словами о. М. Ступ'яка, єдиною ознакою української національної свідомості є належність до Греко-католицької церкви. У храмі священик проповідував двомовно, а остання пара українців повінчалася ще в 1984 р. Тому на сьогодні майбутнє Греко-католицької церкви у Хорватії не видається безхмарним.

Отже, переселенці з українських земель до Хорватії були уніатами. Цей чинник, власне, і забезпечив збереження русинами й українцями власної національної самосвідомості в кількісно превалюючому інонаціональному середовищі представників православної, римо-католицької, протестантської конфесій.

Саме завдяки Греко-католицькій церкві, яка завжди сприяла українсько-русинській єдності, зберегти свою ідентичність, материнську мову, звичаї, традиції та обряди. Тим часом нові виклики (глобалізація, асиміляція, депопуляція) несуть загрозу не тільки існуванню русинсько-української меншини Хорватії, але і їхній Церкві.

- 1 Zlodi Z. *Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj etape doseljavanja i problem imena imena* / Z. Zlodi // *Scrinia Slavonica*. – Slavonski brod, 2005. – Vol. 5. – № 1. – Rujan 2005. – S. 408–431.
- 2 Руманцев О. Галичина – Боснія – Воеводина. Українські переселенці з Галичини на території югославських народів в 1890–1990 роках / О. Руманцев. – Київ, 2008. – 256 с.
- 3 Graljuk B. 100 godina ukrajinske grkokatoličke župe Lipovljani 1909–2009. [Text] / Grkokatolička župa Bezgrešnog zašeca svete Ane Lipovljani ; Boris Graljuk. - Zagreb ; Lipovljani, 2010. - 291 s.; Лікар Д. Вирнікох вше меней / Д. Лікар // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 163; Симонович Я. Руснаці у Вуковарским деканату Крижевского владичества / Я. Симонович // Там само. – 2007. – № 9. – С. 178–180; Лещишин Я. Насущна потреба віруючих українців у Липовлянах / Я. Лещишин // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 46–47.
- 4 Бурда С. Союз русинів і українців Хорватії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual>. – Назва з екрану.
- 5 Čavaga K. Uloga Grkokatoličke crkve u životu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske / K. Čavaga // *Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995)* / [urednik S. Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 50–51.
- 6 Белей Л. Українці та українська мова на Балканах [Електронний ресурс] / Л. Белей // Режим доступу: <http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html>. – Назва з екрану.
- 7 Там само.
- 8 Magosci P. R. Greek Catholic Eparchy of Krizevci [Електронний ресурс] / P. R. Magosci // Режим доступу: <http://www.rusyn.org/relkrizevci.html>. – Назва з екрану.
- 9 Симонович Я. Руснаці у Вуковарским деканату Крижевского владичества / Я. Симонович // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 178–180.
- 10 Magosci P. R. Greek Catholic Eparchy of Krizevci...
- 11 Страдания грекокатоліцких церквох у Горватскей // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 44–47.
- 12 Ступяк М. Торжество у Канижі / М. Ступяк // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 22–23; Лещишин Я. Насущна потреба віруючих українців у Липовлянах... – С. 47.
- 13 Čavaga K. Uloga Grkokatoličke crkve u životu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske... – S. 50–51.
- 14 Такач Г. Русини і українці Вуковарського краю / Г. Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 67.
- 15 Čavaga K. Uloga Grkokatoličke crkve u životu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske... – S. 50–51.
- 16 Magosci P. R. Greek Catholic Eparchy of Krizevci...
- 17 Бурда С. З нашої сучасності / С. Бурда // Нова думка. – 1990. – № 81. – С. 25; Ляхович М. Вишли „Крижни драг”, антологія малей прози / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 43.
- 18 О. Дмитро Стефанюк (1920-2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://koukuu.ca/html/o\\_dmytro\\_stefaniuk.html](http://koukuu.ca/html/o_dmytro_stefaniuk.html). – Назва з екрану.
- 19 Костелник В. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей / В. Костелник, Г. Такач. – Вуковар, 2008. – С. 166.
- 20 Фурминц Ю. Радосне пририхтоване Петровського дзвона / Ю. Фурминц // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 6.
- 21 Костелник В. 80 роки організованей просвітньо-культурней роботи у Петровцох (1919-1991-1999) (1) / В. Костелник // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 41.

- 22 Медеші Л. Руска традиція [Електронний ресурс] / Л. Медеші // Режим доступу: <http://rusnak.info/tradicija-1.htm>. – Назва з екрану.
- 23 Миронов Г. Влияние конфессиональной принадлежности на национальную идентификацию русинов Воеводины (Сербия) [Электронный ресурс] / Г. Миронов // Режим доступа: <http://rusiny.info/article/178/> – Название с экрана.
- 24 Малиновська О. Українська діаспора в південнослов'янських землях / О. Малиновська // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinци u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [упоряд. С. Бурда і Б. Гралюк]. – Загреб, 2002. – С. 9.
- 25 Савчук О. Національна приналежність русинів на Балканах [Електронний ресурс] / О. Савчук // Режим доступу: [http://www.rusnauka.com/18\\_DNI\\_2011/Istoria/2\\_8387.doc.htm](http://www.rusnauka.com/18_DNI_2011/Istoria/2_8387.doc.htm). – Назва з екрану.
- 26 Миронов Г. Влияние конфессиональной принадлежности на национальную идентификацию...
- 27 Костелник В. 80 роки організованої просвітно-культурної роботи у Петровцох... – С. 42.
- 28 Тамаш Ю. Южні погляд на Україну медзи востоком и заходом / Ю. Тамаш // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 34.
- 29 Чарський В. Южнорусинський язук в свете языковых контактов: лингвогенетический аспект [Электронный ресурс] / В. Чарський // Режим доступу: <http://www.dissertat.com/content/yuzhnorussinskii-yazyk-v-svete-yazykovykh-kontaktov-lingvogeneticheskii-aspekt>. – Назва с экрана.
- 30 Čavaga K. Uloga Grkokatoličke crkve u životu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske... – S. 50-51.
- 31 Розгварка з крижевским владиком кир Славомиром Микловшом // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 17.
- 32 Там само.
- 33 Ляхович М. Основана „Руска матка” у Руским Керестуре: але програмни основи одручени / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 40.
- 34 Тимко-Дітко О. Розмова з Послом України в Республіці Хорватія А. М. Шостаком / О. Тимко-Дітко // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 6.
- 35 Филима В. У неділю, 20. січня 2008 року, у Славонському Броді відбулися установчі збори Української громади Ресубліки Хорватія [Електронний ресурс] / В. Филима // Режим доступу: [http://koukyu.ca/html/new\\_ukrainian\\_organization\\_in\\_.html](http://koukyu.ca/html/new_ukrainian_organization_in_.html). – Назва з екрану.
- 36 Лікар Д. Пишкуревске слунко над руснаками Заходзи / Д. Лікар // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 168.

## Summary

**Mykola Nahirnyj,  
Oleksandr Savchuk**

### **Religious life of Ruthenians and Ukrainians of Croatia: history and modernity**

The question of religious life of the Ruthenian-Ukrainian diaspora of Croatia in its various displays with an emphasis on the last decade of 20 century is examined.

*Keywords:* Ruthenians, Ukrainians, Croatia, Krizhevacka diocese, Greek catholic church, diasporas